

Bilaga : "Hitlers Hertig" (1884-1954).

Prins (senare hertig) Carl Eduard föddes den 19 juli 1884 & avled den 6 mars 1954. Far var prins Leopold av Storbritannien (1853-1884; 4:e son till drottning Victoria & hertig av Albany). Mor var tyskan prinsessan Helena av Waldeck och Pyrmont (1861-1922). 1905-1954 var Eduard gift med den tyska prinsessan Victoria Adelheid av Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg (1885-1970) och fick med henne fem barn. Eduards anor är för långa att redovisa här, men han var genom sin far, mor & hustru, beroende på hur man räknar, släkt med 8 eller 10 kungahus & genom sin dotter Sibylla även med det svenska kungahuset.

1905-1918 var Eduard hertig av Sachsen-Coburg-Gotha. Detta låg ungefär mitt i Tyskland precis ovanför Bayern men existerar inte längre. Som namnet antyder var det bildat genom en sammanslagning av mindre landområden. Gotha i norr var skilt från Sachsen-Coburg genom en landkorridor och det fanns flera längre bort belägna exklaver. Det var en sk ministat. Landytan var mindre än nuvarande Luxemburg & antalet invånare cirka 250 tusen, men släktförbindelserna gjorde Eduard trots det till en betydelsefull person. Hans rykte blev dock under Hitler-tiden inte så lite skamfilat.

Den officiella delen av Eduards liv kan följas genom tidningskrönikan "Hitlers Herzog" (Sandner 2010) men resten är dåligt dokumenterad. Hans krigsmeriter 1914-1918 finns i regementshistoriken (Buttman 1935). Hans artikel i Neue Deutsche Biografi (Facijs 1977) är baserad på tre kortare skildringar (von Ebart 1928: ss. 64-73; Behrens 1953; Heins 1954: ss. 172-178). 1977 publicerades en längre apologetik (Priesner 1977). Senare förekom han som en bifigur i skildringar av Weimarrepubliken, försöken att återinföra det tyska kejsardömet och det nazistiska maktövertagandet (Erdmann 1969; Riesenberger 2002; Hochstetter 2004; Petropoulos 2006; Heim m fl. red. 2009; Davies 2011: ss. 539-573; Urbach 2015). 2001 hade det ackumulerats tillräckligt med fakta för en tidningsartikel (Oltmann 2001) och en kort dokumentär (Cotter Craig 2007). Jag tar det från början.

*

Som historien berättas var Eduard en ytterst ovillig arvinge till sitt hertigdöme. Efter ett antal dödsfall och undanflykter bland dem som stod i tur hotades han med stryk om även han försökte slingra sig. Efter Eton flyttade han 1899 till Tyskland. Han fick ett års utbildning i språket m m under en informator, gick en preussisk kadettutbildning, studerade tre terminer juridik och statsvetenskap på universitet och avslutade med fyra månader militär praktik. 21-årsdagen den 19 juli 1905 övertog han hertigdömet. Under hösten gifte han sig med drottning Augustas systerdotter prinsessan Viktoria Adelheid av Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg (1885-1970). Äktenskapet blev lyckligt och de fick fem barn. Ett av dem var prinsessan Sibylla.

Eduard var mycket teknikintresserad och fram till krigsutbrottet engagerade han sig i Gothas bil- och flygplansindustri. Hans föregångare hade vårdslösat hertigdömet affärer men Eduard – som i motsats till sin föregångare faktiskt studerat ekonomi och juridik – återställde ordningen. Sachsen-Coburg och Gotha hade varsin *Landtag*. Det var stora politiska motsättningar. Eduard flyttade mellan sina två stridande delstater – Coburg sommarhalvåret, Gotha vinterhalvåret – och lärde sig framstå som en enande kraft.

I egenskap av "kunglig" officer steg han med automatik i graderna med en rad utbildnings- och hedersbefattningar. Redan vid krigsutbrottet augusti 1914 skickade han Vilhelm II ett

telegram där han försäkrade denne om sin lojalitet och bad om en krigsplacering.¹ I december 1914 blev han general i 38:e infanteridivisionen som inkluderade hans ”hemregemente” Kungliga Preussiska 6:e Thüringens infanteriregemente Nr 95 med kaserner i Coburg & Gotha. Det är oklart vad det innebar i praktiken. En version är att han fram till oktober 1915 hade en stabsbefattning under tiden som divisionen var förlagd till östfronten men därefter sjukskrevs för sin ledgångsreumatism. En annan version är att han anhöll om aktiv tjänst men att den inte beviljades. Mera troligt är att han följde sitt regemente som observatör. Möjligen var han aktiv i sjukvårdsdetaljen. Han upplät ett av sina slott för det ändamålet. Enligt statistiken besökte han under kriget sitt regemente 18 gånger och tillbringade 38 procent av sin tid där. I oktober 1915 förflyttades divisionen till västfronten. Det finns en episod från Vraucourt i norra Frankrike där han den 9 november 1916 medaljerade baron von Richthoffen för att ha skjutit ned ett bombplan som hotade regementets ammunitionsförråd.²

Enligt Davies skall en medalj ha präglats 1916 för att hedra Eduards obefintliga krigsinsatser. Det har varit omöjligt att hitta någon sådan. Kanske har han förväxlat den med den av Eduard instiftade utmärkelsen *Carl-Eduard-Kriegskreuz* från det året. Detta var en utmärkelse för militär förtjänst som endast delades ut till de i 95:e regementet som också hade belönats med järnkorset av 1:a klassen. Sammanlagt 99 exemplar delades ut: 97 av valören silver och två av valören guld med diamanter till chefen för 95:e regementet och till Eduard i egenskap av ordensherre.

Under kriget fick Eduards liv en abrupt vändning. Den 13 maj 1915 återkallade George V åtta tilldelningar av Englands högsta värdighet strumpebandsorden till de tyska och österrikiska kungligheterna, bland dem Vilhelm II, Franz Joseph och Eduard. Detta togs illa upp och SCG:s *Landtag* antog den 12 mars 1917 en lag om att utlänningar och fiender till Tyskland skulle utgå ur arvsföljden till hertigdömet. Eduard såg sig den 10 juli 1917 – för att bevisa sin lojalitet mot Tyskland – tvungen att underteckna dokumentet. Den 17 juli 1917 ändrade den brittiska kungafamiljen – för att inte framstå som tyskt – sitt familjenamn från SCG till Windsor och avsåde sig alla tyska titlar. Den 8 november 1917 antog engelska parlamentet ”the Titles Deprivation Act 1917” som den 28 mars 1919 ledde till att Eduard och tre andra ”fientliga” prinsar berövades sina brittiska kungliga och adliga titlar. Sin arvsrätt till egendom fick de dock behålla. Eduard förlorade titlarna hertig av Albany, greve av Clarence och baron (friherre) av Arklow. Eftersom han var född i England av engelska föräldrar behöll han sitt engelska medborgarskap men barnen blev tyska medborgare.

Efter novemberrevolutionen splittrades hertigdömet i två: Gotha – en industriregion – fick en ”bolsjevik”-regering. Sachsen-Coburg – residensstad – fortsatte ungefär som förut. 1920 gick Gotha upp i Thüringen och Sachsen-Coburg gick upp i Bayern. Situationen var i realiteten betydligt rörigare. Både Coburg och Gotha var garnisonsstäder. Dagen för Vilhelm II:s abdikation den 9 november tog ett soldatråd över makten i Gotha medan soldaterna i Coburg förblev lojala. Eduard deltog kvällen den 8:e i ett möte men återvände därefter till familjen på slott Callenberg. De följande dagarna informerades han per telefon om händelseutvecklingen men hade ingen aktiv roll. Den 11 november ägde en mindre demonstration rum där ett 1000-tal deltagare krävde hans avgång. Den 14 november abdikerade han.³

Det hade aldrig rått någon klar boskillnad mellan offentligt-privat i hertigarnas ekonomi. De nya makthavarna var dock inte på något sätt hämndlystna. Äganderätten till slotten &

¹ Behrens 1953: s. 55-57.

² Kilduff 1999.

³ Erdmann 1969: ss. 5-10; Urbach 2015: ss. 143-144.

inventarierna övergick till stiftelser och Eduard fick bo kvar. Han kompengserades ekonomiskt för skog och mark. Processen med Sachsen-Coburg avslutades den 7 juni 1919. Processen med Gotha drog ut till 1925. Villkoren sammanfattades senare som:

Men i hans fall gick tronavsägelsen i samförståndets tecken, och staten Coburg visade sig mycket generös mot honom vid "skilsmässan". Han fick fri dispositionsrätt till Veste Coburg, och familjen inrättade sig där i en bostadsflygel, "Fürstenbau". Vidare fick han slottet Callenberg med domäner och schweizeriet Rosenau jämte en miljon guldmärk i kontanter. Gotha, som efter revolutionen anslöt sig till Thüringen, löste ut hertigen genom att tilldela honom Schmalhaldens väldiga skogar, som värderades till ett femtontal miljoner märk. Dessutom ägde han slottet Cariburg i Österrike och slottet Hinterriss i Tyrolen. Hertigen var sålunda en mycket rik man, och familjen kom – utom i formellt avseende – att för många år framåt inta nästan samma ställning som före revolutionen. Man levde hovliv med hovmarskalk, ceremonimästare, kammarherrar och hovdamer och sådan var ännu ställningen vid prinsessan Sibyllas förlovning 1932.⁴

[Skildringen ovan är inte helt korrekt. Eduard avvisade ersättningen från Gotha på 15 miljoner Märk som för låg. Den 31 juli 1919 exproprierade Gotha hans domäner utan kompensation. Detta upphävdes den 18 juni 1925 efter ett beslut i högsta domstolen. I domslutet värderades Gotha-domänerna till 37.2 miljoner Reichsmärk, i dagens penningvärde ungefär 900 miljoner kronor. Exproprieringen av furstarnas egendom utan kompensation blev under tiden en riksdagsfråga. 1926 genomfördes en nationell folkomröstning som exproprieringssidan vann. Valdeltagandet var dock för lågt för att resultatet skulle godkännas. Den ende som råkade ut för en expropriering utan kompensation var Eduard.]

Eduards syster beskrev hans senare liv som att han drog sig tillbaka till privatlivet, hade en hederspost i tyska Röda Korset men var okunnig om koncentrationslägren.⁵ Hans dotter Caroline var något utförligare. "Hitler hade nytta av pappa. Han behövde honom. För att göra intryck på utlandet. Det var därför han utnämnde honom till president i Röda Korset. Sen skickade han honom två gånger jorden runt. Pappa var Hitlers propagandamedel. Det var mycket slugt gjort. För pappa ville ju hemifrån så han reste gärna."⁶ Vid rättegången efter krigsslutet uppehöll sig Eduards hustru vid Röda Korset, utlandsdiplomat, hans okunnighet om koncentrationslägren och att han inte hade haft någon ekonomisk vinning av sina nazistiska poster.⁷ Eduard skulle således varit en fosterlandsvän och förledd idealist. Tyvärr för familjen var Eduard även efter abdikationen en offentlig person och det finns ganska ingående skildringar av hans insatser för tredje riket :

Hertig Carl Eduard av Sachsen-Coburg och Gotha hör ... till de få tyska exfurstar som inte förblivit överksamma efter revolutionen eller efter revolutionerna, får man väl säga, eftersom marsrevolutionen i år [det nazistiska maktövertagandet 1933] åter skjutit fram honom till en ledande post inom den tyska statsförvaltningen. De som känna hertig Carl Eduard närmare göra gällande, att han besitter en framstående diplomatisk begåvning, som han framför allt under de gångna åren efter 1918 års revolution utnyttjat till medling mellan de nationella partierna och grupperna. Han

⁴ "Så blev hon prinsessa av Sverige." Hemmets veckotidning 1956:4.

⁵ prinsessan Alice 1966: ss. 104-106.

⁶ [Om Sibyllas syster Calma.] Allers veckotidning, 1971:26.

⁷ Sjöberg m.fl. 2010: s. 95.

anslöt sig redan tidigt till Stahlhelm, frontsoldaternas förbund, och vann genom sitt sällskapliga och kamratliga sätt allmän aktning och tillgivenhet. Inom kort fann han sig i spetsen för organisationens motorkår.

Stahlhelmarna voro som bekant, även om de som organisation älskade att beteckna sig som opolitiska, i stort identiska med det tysknationella partiet. När i våras makten i den tyska förbundsstaten övergick i de nationella gruppernas händer, fann man plötsligt hertig Carl Eduard i Berlin ivrigt sysselsatt med att medla och sammanjämka de tysknationellas och nazisternas stridiga intressen. För denna otvivelaktigt mycket delikata uppgift hade hertigen stora förutsättningar. Han stod ungefär lika väl till boks på nazistsidan som inom Stahlhelm, om inte bättre. ... Medlingsverket i Berlin lyckades över förväntan, och de tysknationella hade anledning knyta stora förhoppningar till den engelskfödde, sydtyske hertigen. Han var enligt deras mening som klippt och skuren för riksföreståndarens uppgift under det interregnum, som enligt alla beräkningar måste inträda mellan nationens och monarkiens återupprättande. Vad hertigen själv tänkte om dessa spekulationer vet ingen.

Sedan i mars i år har mycket hänt i tyska riket. Hitler har blivit oinskränkt diktator. [Alfred] Hugenberg [ledare för de tysknationella] har nödgats rymma fältet. Alla andra självständiga viljor äro utplånade. De tysknationella finnas praktiskt taget inte mer. Stahlhelm existerar visserligen som en tolererad gästgrupp inom den nazistiska partiramen men är inte stort att räkna med. Alla högtflygande drömmar om en återuppstående monarki ha lagts i skrin. Hertig Carl Eduard av Saxen-Coburg och Gotha räknas emellertid alltjämt till de ledande krafterna inom dagens Tyskland. När allting gungade kom hans gamla hobby, motorismen, honom väl till pass. Medan andra tävlade i nitet att förfölja judar och att föra kommunister i koncentrationsläger, allt i syfte att vinna Hitlers bevågenhet, fortsatte han helt lugnt att ägna sina krafter och sitt intresse åt bilismen. Det var en praktisk uppgift, och en betydelsefull uppgift. Den höga bilskatten i Tyskland hotade att lamslå motorismen. Skattesystemet resulterade bl. a. i att biltrafiken under vintermånaderna avsevärt minskades med stor arbetslöshet inom bilindustrien som följd. I en serie artiklar i fackpressen gick hertig Carl Eduard till angrepp mot det gamla systemet. Han påpekade att den halva miljard, Tyskland investerat i bilindustrien, låg i träde och hotade att så förbli om icke betryggande åtgärder vidtogos. Så kallades han att sköta om nyorienteringen.

I april i år bekände han sig officiellt till nazismen och utnämndes inom kort till Gruppenführer, vilket enligt sträng nazistisk gradering motsvarar ungefär detsamma som brigadgeneral i rang. Därmed kunde han anses vara rättrogen och kort därefter utnämndes han av Hitler till »Kommissar für Kraftfahrwesen». Hans verksamhet förlades med andra ord till Reichsverkehrsministerium, där han sedan i somras fungerar som viceminister och chef för Tysklands motorväsen. Det råder ingen tvekan om att han enligt tysk nationell och nazistisk måttstock fyllt sin nya uppgift med beröm godkänd, om man i detta sammanhang får använda det gamla skolbetygets terminologi. Under alla förhållanden räknar Tysklands bilindustri de nya radikala åtgärder, som vidtagits till bilismens fromma, hertig Carl Eduard till förtjänst. På hans initiativ och under hans uppsikt har nämligen motorismen i Tyskland helt nyorienterats.

Bilskatten har fastställts till ett engångsbelopp för gamla motorfordon och helt och hållet avskaffats för nya. Det betyder, enligt hertigens resonemang från i våras, att den

redan befintliga motorvagnparken kommer att hållas i gång året om i största möjliga utsträckning, det betyder minskad arbetslöshet inom bilbranschen med följande minskning i utgifterna för arbetslöshetsunderstöd, det betyder vidare ökade statsinkomster form av tullar och acciser på brännolja, gummi och andra bilförnödenheter, och framför allt betyder det nytt uppsving för den inhemska bilindustrin. I stort räknar man inom Verkehrsministerium med sysselsättning året runt för omkring 200,000 man, som annars skulle ha gått utan arbete under vintermånaderna, staten sparar 100-tals milj. mark i minskade utgifter och vinner lika mycket i ökade tullinkomster. Sedan är det en annan sak, att nazisterna rent agitatoriskt förklara att varje tysk till sist skall ha en bil eller ett motorfordon, lämpligt att i det psykologiska ögonblicket tillgripas för militära ändamål. I Tredje riket föres kampen för ekonomiskt uppsving, för arbetslöshetens bekämpande och för militarismens återupprättande hand i hand. Allt för Riket, varje man en soldat. Men det är som sagt en annan historia.⁸

När CG 2010 skulle kommentera saken var han inte direkt klagörande:

Ja, på ett eller annat sätt [hade hans morfar kopplingar till nazistpartiet]. Alla var ju med, hela samhället var ju så integrerat med det hela och det var väldigt svårt att, så att säga, undvika att... det var väldigt svårt att ställa sig och säga Nej, jag vill inte vara med. Då tror jag man hade försvunnit ut till vänster direkt. Jag kan tänka mig att det var mer ett överlevnadssätt. Jag skulle inte vilja säga att så var familjen, men många levde ju lite grann i ett vakuum och man trodde ju på någonting. Man blev manipulerad. Hela det tyska folket blev ju manipulerat, självklart, och då åkte man ju med i den här svängen. Det var ju väldigt svårt att genomskåda det förfärliga som hände hela tiden.⁹

*

Eduards politiska karriär startade den 10 juli 1917 med att han såg sig tvingad att underteckna den lag som uteslöt utlänningar ur arvsföljden av SCG. Han var vid den tiden en inte särskilt aktiv medlem av *Bund der Kaisertreuen* (1913-1934) – även känt som *Preussenbund* – som stod Tysk nationella folkpartiet (DNVP) (1918-1933) nära. Efter novemberrevolutionen hade *Preussenbund* och det nybildade DNVP som mål att återinföra kejsardömet. Det är svårt att exakt definiera Eduards roll i detta. Han stödde en mängd organisationer genom donationer, som passiv betalande medlem, genom att med sitt namn legitimera verksamheten och bidrog med diplomati, administrativ erfarenhet och sitt kontaktnät. Följande har pusslats ihop ur en mängd källor:

Efter spartakistupproret i Berlin och den Bayerska rådsrepubliken stödde Eduard Bayerns *Einwohnerwehr* (≈nationalgarden & frikårer). I december 1919 lärde han känna Hermann Erhardt – chef för frikåren *Marine-Brigade Erhardt* som deltog i Kapp-putschen den 13 mars 1920. Erhardts frikår bestod av demobiliserade soldater – cirka 1500 stycken – och Eduard var *Bezirksführer* (=områdeschef) för Coburg. Efter den misslyckade kuppen upplöstes frikåren. Erhardt organiserade om den till *Organisation Consul* – en terrororganisation med agendan att destabilisera Weimarrepubliken genom politiska mord. Eduard var *Bezirksführer* för Coburg och *Oberbezirksführer* för Thüringen. Organisationen förbjöds den 21 juli 1922. Den 2 maj 1923 bildades efterföljaren *Bund Wiking* – mera av en paramilitär utbildnings-

⁸ R.J. [Robert Josephsson] ”Hertigen av Coburg.” Tysklands bildiktator. Vecko-Journalen, 1933:37, ss. 14-15.

⁹ Gregor Nowinski. Familjen Bernadotte. Sex avsnitt som sändes i tv4. Första avsnittet sändes 2010-04-29.

organisation. Denna existerade till april 1928 och Eduard hade en representativ roll. Erhardt och resterna av hans frikår var 1923 och framåt förskansade på Eduards slott Veste Coburg där de kände sig säkra. Många i *Organisation Consul* och *Bund Wiking* anslöt sig senare till SA och NSDAP varför Eduard hade gott rykte i dessa kretsar.

Som ”krigsveteran” deltog Eduard i veteranföreningen *Stalhelms* sammankomster. 1926 blev han medlem – som det tycks därför att *Bund Wiking* gick upp i *Stalhelm*. *Stalhelm* var en motoriserad organisation. 1928 blev Eduard *Reichsstaffelführer der Reichskraftfahr-Staffel des Stahlhelm* (=chef för *Stalhelms* fordonsflotta av bilar och motorcyklar). 1929 grundade han en nationell motsvarighet *Nationalen Deutschen Automobilclub (NDAC)*. Möjligen var det detta som 1930 gav honom en plats i *Stalhelms* styrelse. 1932 lyckade Eduard skapa en enhetsfront av *Stalhelms*, NSDAP:s & SA:s paramilitära motororganisationer – *Ring der Nationalen Motorfahrt*.

I oktober 1929 gjorde det nygrundade NDAC under Eduards ledning en rundresa i Italien där de besökte PNF:s (italienska fascistpartiets) lokala och regionala partikontor. Det måste varit en anslående syn. Eduard anförde en konvoj av 100 bilar fyllda med *Stalhelm*- och DNVP-medlemmar. Blandningen av bilsport & utrikespolitik blev mycket omskriven. Flera liknande studiebesök gjordes.¹⁰

Från 1930 var Eduard aktiv i rikspolitiken. Han ingick i styrelsen för *Berliner Nationalklub von 1919*. Den 11 oktober 1931 bildades oppositionsalliansen Harzburg-fronten med bl a *Stalhelm* & NSDAP. Eduard deltog i NSDAP:s veckan därpå följande styrkedemonstration *SA-Aufmarsch in Braunschweig* och agerade – på det sätt som refererats ovan – medlare mellan de konservativa grupperna i Harzburg-fronten och NSDAP. Medlingsarbetet före samgåendet skedde inom ramen för lobbyingorganisationen *Kuratorium zur Förderung des Zusammenwirkens der nationalen Front*. Medlingsarbetet efter samgåendet skedde inom ramen för *Gesellschaft zum Studium des Faschismus*, närmast en tankesmedja som genom föredrag och studiebesök försökte anpassa Mussolinis italienska erfarenheter till tyska förhållanden – högerkrafter i samverkan. Göring var en av medlemmarna.

Eduard kom att träffa Hitler 22 gånger. Första gången var under ”Tyskdagarna” i Coburg den 14-15 oktober 1922 där Hitler var inbjuden. Denne anlände till Coburg i spetsen för 800 SA-aktivister och det utkämpades regelrätta gatustrider med socialdemokraterna & kommunister som SA-styrkorna vann. Händelsen fick efteråt en framträdande plats i den nazistiska mytologin och deltagarna belönades med medaljer. Vid tillfället grundades en lokal nazist-avdelning under Franz Schwede (1888-1960) som 1930 valdes till borgmästare.¹¹

Eftersom Schwede 1932 utförde den borgerliga vigseln av prins Gustaf Adolf och prinsessan Sibylla har hans nazistiska karriär och de av honom anförda judeförföljelserna i Coburg tilldragit sig en hel del svenskt intresse. Agitationen mot Coburgs judar – cirka 250 personer – startade 1919. Det första dokumenterade fallet av misshandel var dock inte förrän den 15 mars 1931. Under höjdpunkten av de politiska förföljelserna mars/april 1933 sattes 152 personer (socialdemokrater, kommunister och 39 judar) i ”skyddshäkte” där många misshandlades svårt. Sommaren 1939 hade alla utom 71 judar flytt eller flyttat. De kvarvarande hade i och med krigsutbrottet ingen stans att ta vägen. Årsskiftet 1942/43 återstod fyra judiska kvinnor gifta med icke-judiska män.¹²

¹⁰ Oelrich 2004: ss. 215-216.

¹¹ Erdmann 1969: s. 91, 102; Davies 2011: ss. 567-569.

¹² Svensson 2006: ss. 128-154.

Det finns ingen information om att Eduard hade någon roll i dessa förföljelser men inte heller någon information om att han tog avstånd ifrån den. De Coburg-organisationer som han stödde vid denna tid – *Deutschvölkische Schutz und Trutzbund (DVSTB)*, *Jungdeutsche Orden* och veteranföreningen *Stalhelm* – var alla nationalistiska men också antisemitiska. Det finns dock en uppgift om att han efter att 1933 ha tagit en av sina judiska anställda i försvar inte betraktades som fullt pålitlig.

Den 26 februari 1932 utnämndes Hitler till hedersmedborgare i Coburg. Inför presidentvalet undertecknade Eduard den 23 mars 1932 ett upprop om att rösta på Hitler som president – ej Hindenburg. Valresultatet i Coburg blev att Hitler fick 48.5 procent av rösterna. Den 10 mars 1933 lät Eduard hissa hakkorsflaggan på sitt slott Veste Coburg. Den 1 maj 1933 gick han in i NSDAP. Den 30 september 1934 utnämndes han till hedersmedborgare i Coburg. Han höll ett tacktal:

Carl Eduard steg långsamt upp i talarstolen. Han bredde ut sitt tal på pulpeten, sade några inledande fraser och sedan med fast betoning:

- Jag är inte en man av många ord. Att vara Er hertig har varit mer än en titel. Det har varit en ära, en plikt och ett kall. Man är aldrig hertig en dag och borgare nästa. Hertigvärdigheten och dess plikter är intill döden. Jag minns med stolthet kampåren i Brigade Erhardt och i det gamla Stalhelm. Fastän attackerad och missförstådd av min omgivning - t o m förtalad - tvekade jag aldrig.
- Jag bär NSDAP:s Coburg-medalj från 1922. Min gamla residensstad har blivit ett känt namn i Tyskland.
- Jag bär vittne i dag att mitt familjenamn under fem århundraden har spritt glans och ära över Coburg.
- Som en hedersmedborgare i Coburg, Er hertig i såväl goda som dåliga tider och med grundandet av Tredje Riket är det en särskild glädje att bära denna kedja. Den skall påminna mig om när Tyskland reste sig ur förnedringen. Heil Hitler!

Det blev tyst. Man hade förväntat sig ett formellt tacktal. Detta var något helt annat. Åhörarna höjde armen i en führerhälsning. Carl Eduard hade inte talat som en hedersmedborgare eller partigångare. Han hade talat som en medlem av kungahuset.¹³

Med så stora förhoppningar knutna till NSDAP som Tysklands räddare hade Eduard svårt att erkänna dess moraliska bankrutt. Efter kriget förnekade han alla partiets illgärningar – från anfallet på Polen till massmorden på judarna.

*

Eduards inträde i nazistpartiet belönades med ett antal hedersposter och uppdrag. Här grupperade efter inriktning:

- Den 1 augusti 1933 utnämndes han till *gruppenführer* i SA-staben. 1936 blev han riksdagsman för NSDAP. Han ställde inte upp i någon valkrets utan kom in på en särskild lista. 1938 blev han *Obergruppenführer* i SA-staben. Samtliga befattningar förefaller hedersposter.

¹³ Priesner 1977: ss. 159-160. [Min översättning.]

- Hans ”Stalhelmkarriär” fortsatte: 1936 blev han *Präsident der Vereinigung des Deutschen Frontkämpferbundes*. 1938 *Präsident des Ständigen Internationalen Ausschusses ehemaliger Frontkämpfer*. Motsvarande engelska organisationer besökte Coburg.
- Han fick hedersposter i nazisternas paramilitära bil- och flygorganisationer: 1933 *Kommissar für das Kraftfahrwesen beim Reichsverkehrsministerium* (≈t f chef för Tysklands motorväsen) & *Ehrenpräsident des Allgemeiner Deutsche Automobil-Club (ADAC)*, 1933 *Ehrenführer* & 1935 *Obergruppenführer des Nationalsozialistischen Kraftfahrkorps (NSKK)*, 1937 *Ehrenführer (Fliegerkommodor) der Deutschen Luftfahrt* & *Obergruppenführer des Nationalsozialistisches Fliegerkorps (NSFK)*.
- Han var *Stalhelms* & senare NSDAP:s ”affärsombud”: 1928 *Wanderer Werke AG & Rhein-Metall-Borsig AG*, 1933 *Deutscher Ring Lebensversicherung AG*, 1934 *Deutschen Bank und Discontogesellschaft & Deutschen Centralboden-Kredit AG*, 1938 *Europäischen Güter- und Reisegepäckversicherung AG*. 1933 blev han ledamot i styrgruppen (senaten) för *Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften* – en paraplyorganisation för fristående forskningsinstitut – möjligen var även detta fordonsrelaterat.
- 1933 blev han *Präsident des Deutschen Roten Kreuzes (DRK)*. 1934 *Kommissar der freiwilligen Krankenpflege* (≈frivilliga fältsjukvården). I början innebar posterna ett visst inflytande men efter en omorganisation 1937 blev de representativa. Båda organisationerna var före kriget aktiva i *Aktion T4*, massmorden på handikappade, men det behövde inte Eduard ta ansvar för. Under själva kriget fungerade DRK:s militära sjukvård – men bara för de länder som var anslutna till IRK, d v s inte för Sovjetunionen. DRK:s civila sjukvård fungerade på samma sätt – bara för de länder som var anslutna till IRK och inte för lägerfångar. Det finns ingen information om att DRK medverkade i massmorden men inte heller någon information om att de försökte hjälpa. På sin höjd vidarebefordrade de matpaketen.¹⁴ Eduard inspekterade verksamheten men varken såg, hörde eller anade något av vad som pågick.
- 1934 blev han utländskt sändebud. I den egenskapen gjorde han 39 kortare och två längre utlandsresor. De längre utlandsresorna ägde rum 1934 (England-Kanada-USA-Japan-Kina-Singapor-Indien-Egypten-Italien) & 1940 (USA-Sovjetunionen-Japan). 1935 blev han beskyddare (1938 ordförande) för tysk-engelska vänskapsförbundet, en parallellorganisation till sin engelska motsvarighet. Som sådan deltog han i George V:s begravning där han i filmerna kan ses släpa sig fram i begravningståget iklädd tysk generalsuniform. Hans ledgångsreumatism var vid det laget långt framskriden.

Man kan sammanfatta Eduards nazistiska karriär som att han gradvis fasades ut. Hans paramilitära organisationer – *Stalhelm* och andra – inordnades under motsvarande nazistiska organisationer. Eduards hedersposter var där för att markera kontinuiteten. Ända till krigsslutet betraktades han som en betydande person och lojal nazist. Hitler gjorde sig faktiskt besväret att någon av de sista krigsdagarna skicka ett meddelande till honom att inte låta sig tas levande. Så fanatisk var dock aldrig Eduard.

*

¹⁴ Forrer 1962; Lichtenstein 1988; Marrus red. 1989: ss. 1142-1144.

Eduards sista utlandsresa i nazistpartiets tjänst var en privatresa till Sverige i februari 1942 med direktiven att sondera Gustaf V:s inställning till Sveriges neutralitet:

Günther berättade, att hertigen av Coburg verkligen, som man antagit, haft i uppdrag att tala utrikespolitik. Han hade suttit och druckit te rätt länge tillsammans med kungen, Sibylla och Gustav Adolf utan att komma fram med något. Till slut hade kungen givit en tydlig vink åt det furstliga paret att försvinna. Därefter hade kungen hjälpt Coburg på tråden med en fråga. Coburg hade då framställt sin fråga och fått kungens eftertryckliga försäkran att vi ämnade försvara vår neutralitet åt alla håll, även mot England.¹⁵

Den 19 maj 1943 tog Eduards karriär inom nazistpartiet slut. Han och en mängd andra med en internationell bakgrund entledigades genom ett särskilt dekret från sina befattningar i staten, partiet och krigsmakten som varande opålitliga. Resten av kriget tycks han ha tillbringat i Coburg. Flera av de civila uppdragen behöll han ända till krigsslutet men det finns ingen information om vad han utträttade i dem. I slutet av mars 1945 erhöll han av utrikesminister Ribbentrop ett sista uppdrag att som ordförande i ”Kommittén till skydd för den europeiska mänskligheten” framföra fredstrevare till västmakterna. Eduard tog i den egenskapen kontakt med IRK och framställde det som att han i egenskap av DRK:s president hade möjlighet att förhandla om lägerfångarna.¹⁶ Den 4 juni 1945 intogs Coburg av amerikansk trupp och han satt internerad 18 månader i avvaktan på en rättegång. En mängd intyg inkom om hans oförvitliga om än lättledda karaktär och han slapp undan med 5000 DM i böter. Hans syster berättar:

When the Americans reached Coburg in 1945 Charlie and his family were living at the Veste Coburg. Although it had been shelled, only the Museum was wrecked, but as a consequence all the water was cut off. General Paton, whom Charlie had met in the U.S.A., said he could remain there on parole, but subsequently another general turned up who had a violent antipathy against anyone remotely connected with the Nazi régime. One day Charlie was ordered to go and meet this officer at a certain place. When he arrived the general was not there and he was taken from one place to another until he became convinced that he was not to see any general, but was to be imprisoned. As he had only anticipated an afternoon visit he had brought nothing with him. The U.S. chauffeur gave Charlie his own rations saying, “You'll need them“.

Because Charlie had belonged to the “Partee“ and was head of the Red Cross and Old Comrades Association (though he had not fought in the war), the Americans put him into a camp which had been a Serbian P.O.W. camp and was primitively equipped, and where there were a number of old generals and officials. As he was crippled with arthritis, he found conditions almost unendurable. Not having any utensils with him, he was sent to a rubbish dump to collect a tin which he cleaned as best he could with gravel. The soup was so thin they added grass to improve it. No doubt their jailers had seen some of the ghastly German concentration camps and were determined to treat these old officers with the utmost severity. Many of his fellow prisoners died there, but he was tough and somehow survived, though more crippled than ever, to tell the tale. Aunt Dick [Eduards hustru] had been told by U.S. officers that she would never see him again.

¹⁵ Westman 1981: s. 198.

¹⁶ Sandner 2010: s. 415; International Committee of the Red Cross. <en.wikipedia.org> (2016-01-01)..

However, he was released in 1946 and went to live in miserable quarters in a small cottage belonging to the stables of the Schloss Callenberg near Coburg. Aunt Dick had to bicycle or walk even in winter with a rucksack every day to get food. This was the condition in which we found them when we arrived from Frankfurt. It was all so sad and sordid. Granpa and I put up at the hotel and used to walk three miles daily across the fields and up to the Callenberg to see them. The castle was full of refugees.

Granpa and I did all we could to persuade the American and, later, the German authorities, to provide them with better quarters. They were all odious, though I confess it was most difficult to find anywhere for people to live at that time.

In our efforts to do something for Uncle Charlie, Granpa and I humiliated ourselves by dining with the U.S. Governor of Coburg, a Syrian by birth. We also called on and lunched with his successor, a Jewish-French American whom we did not think a suitable representative of his great country nor the sort of person one would select to instruct the Germans in democracy ! However, in the long run, as Charlie was such an invalid with arthritis, he was allowed to transfer into part of a house which he owned and where Aunt Dick was close enough to the market for catering for their bit of food. We were all blissfully happy to be together again. Charlie died in 1954 and was the last Duke of Coburg.¹⁷

*

Syster Alice skildring av sin bror som ett offer för omständigheterna var länge den gängse. Omtolkningen av hans roll fick vänta till 1990-talet. Dokumentären Hitler's Favourite Royal 1997 orsakade en del rabalder & skall t o m ha klippts om. Den är hur som helst ingen lyckad produktion i sina halsbrytande svängningar mellan vardagslivets trivialiteter & det nazistiska utrottningsprojektet. I filmen intervjuades Tysklandsspecialisten Karina Urbach som vädrade sina misstankar: "He is only a footnote in history, but I think he was a big nazi who got away with it." 2015 publicerade hon en bok om Eduard & andra engelskättade överklassnazister, som spelat en roll som "go-betweens" mellan nazistpartiet, överklasshögern, industrialister, det engelska kungahuset, o s v. Urbach beskriver dessa "go-betweens" som "members of the old elite, determined to become the new elite. In an age of rapid change, they had defended their spheres of influence – on a regional, national, but most importantly international level. They were all deeply opportunistic."¹⁸ Jag skulle ändå vilja dra en lans för Eduard. Kungligheter är inte som andra. Börd förpliktigar – om inte till det ena, så till det andra.

¹⁷ prinsessan Alice 1966: ss. 281-282.

¹⁸ Urbach 2015: s. 315.

Referenser

- Alice, prinsessan. (1966.) For my grandchildren : some reminiscences of Her Royal Highness Princess Alice, Countess of Athlone. London: Evans Bros.
- Behrens, Joachim. (1953.) Unter dem sächsischen Rautenkrantz. Aus den letzten fünf Jahrzehnten der Geschichte Coburgs und des Coburger Landes sowie des Herzoghauses. Mit Abbildungen. Coburg: Coburger Tageblatt.
- Buttman, Arno. (1935.) Kriegsgeschichte des Königlich Preussischen 6. Thüringischen Infanterie-Regiments Nr.95, 1914-1918, nach amtlichen Unterlagen und Berichten der Mitkämpfer bearb. von Kriegskameraden. Kusammengestellt von Major a. D. Buttman. Thüringen, Zeulenroda: Verlag B. Sporn.
- Cotter Craig, Fiona. (2007.) Hitler's Favourite Royal. England: Channel 4, 2007-12-07.
- Davies, Norman. (2011.) Vanished Kingdoms : The History of Half-Forgotten Europe. London: Allen Lane.
- Ebart, Paul von. (1928.) Am Herzogshofe und im Dienste der Kunst : Blätter der Erinnerung. Berlin: George Stilke.
- Erdmann, Jürgen. (1969.) Coburg, Bayern und das Reich 1918–1923. Coburg: Druckhaus und Vesteverlag A. Rossteutscher.
- Facius, Friedrich. (1977.) ”Karl Eduard”. I: Neue Deutsche Biographie 11, s. 261. Tillgänglig på <deutsche-biographie.de/ppn118800590.html>, citerad 2015-05-15.
- Forrer, Friedrich. (1962.) Sieger ohne waffen : Das Deutsche Rote Kreuz im Zweiten Weltkrieg. Hannover: Adolf Sponholtz verlag.
- Heins, Walther. (1954.) Herzog Carl Eduard von Sachsen-Coburg und Gotha. I: Coburger Mbl. Jg. 1954.
- Heim, Susanne, Sachse, Carola & Walkter, Mark. (Eds.) (2009.) The Kaiser Wilhelm Society under National Socialism. Cambridge University Press.
- Hochstetter, Dorothee. (2004.) Motorisierung und “Volksgemeinschaft“: Das Nationalsozialistische Kraftfahrkorps (NSKK) 1931-1945. Oldenbourg: Institut für Zeitgeschichte.
- Kilduff, Peter. (1999.) The Red Baron : Beyond the Legend. London: Cassel Military Paperbacks.
- Lichtenstein, Heiner. (1988.) Angepaßt und Treu Ergeben : Das Rote Kreuz im »Dritten Reich«. Köln: Bund-Verlag.
- Lundgren, Roger. (2007.) Sibylla : en biografi. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Marrus, Michael R. (red.) (1989.) The Nazi Halocaust : Historical Articles on the Destruction of European Jews. 8. Bystanders to the Halocaust. Volume 3. Westport & London: Meckler.
- Norman, Davies. (2011.) Vanished Kingdoms : the History of half-forgotten Europe. London: Allen Lane.
- Oelrich, Harald. (2004.) Sportgeltung – Weltgeltung : Sport im Spannungsfeld der deutsch-italienischen Außenpolitik von 1918 bis 1945. Sportgeschichte regional. Bd. 5. Münster: Lit Verlag.
- Oltmann, Joachim. (2001.) Seine Königliche Hoheit der Obergruppenführer. Die Zeit, 2001:4.
- Petropoulos, Jonathan. (2006.) Royals and the Reich: The Princes von Hessen in Nazi Germany. Oxford university press.
- Priesner, Rudolf (1977.) Herzog Carl Eduard zwischen Deutschland und England - Eine tragische Auseinandersetzung. Gerabronn: Verlagshaus Gerabronn und Crailsheim.
- Riesenberger, Dieter. (2002.) Das Deutscher Rote Kreuz : Eine Geschichte 1864-1990. Paderborn: Ferdinand Schöningh.

- Sandner, Harald. (2010.) Hitlers Herzog : Carl Eduard von Sachsen-Coburg und Gotha : Die Biographie. Aachen: Shaker Media.
- Sjöberg, Thomas, Rauscher, Deanne & Meyer, Tore. (2010.) Carl XVI Gustaf : den motvillige monarken. Stockholm: Lind & Co.
- Svensson, Per. (2006.) Han som aldrig fick bli kung : berättelsen om Carl XVI Gustafs pappa. Stockholm: Norstedt.
- Urbach, Karina. (2015.) Go-betweens for Hitler. Oxford: Oxford University Press.
- Westman, K G. (1981.) Politiska anteckningar september 1939 – mars 1943. Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 6.